

Співачка світової слави

Тернопільщина, як відомо, має ким гордитися. Наш край виплекав багатьох лицарів честі — від князя теребовельського Василька Ростиславича і легендарного гетьмана України Дмитра Вишневецького-Байди до діячів ОУН і УПА Ярослава Стецька та Дмитра Клячківського («Клима Савура»). Тернопільська земля — батьківщина глави УГКЦ, кардинала Йосифа Сліпого. Вона стала колицкою натхнення письменників Богдана Лепкого, Юліуша Словацького і Нобелівського лауреата Шмуеля Йосефа Агнона, співців стрілецької звитяги Михайла Гайворонського, Романа Купчинського і Левка Лепкого, лауреатів Шевченківської премії, письменників Романа Андріяшика, Івана Гнатюка, Романа Лубківського і Степана Сапеляка, диригента Андрія Кушніренка, літературознавця Григорія Штоня, художників Олени Кульчицької й Івана Марчука, а також істориків Івана Джиджори і Мирона Кордуби, психолога та соціолога Олександра Кульчицького, мовознавця Василя Сімовича. Тут розквітнув талант композиторів Василя Барвінського і Дениса Січинського, художників Михайла Бойчука та Якова Гніздовського, скульптора Михайла Паращука, фізиків Івана Пулюя й Олександра Смакули, громадсько-просвітницького діяча Олександра Барвінського, академіків Володимира Гнатюка, Івана Горбачевського, Станіслава Дністрянського і Кирила Студинського, багатьох інших діячів української науки та культури.

У цьому славному сузір'ї зіркою першої величини сяє ім'я співачки світової слави Соломії Крушельницької. Їй аплодували в Східній і Західній Європі, Північній та Південній Америці, Африці... Не буде перебільшенням сказати, що саме наша землячка наприкінці XIX—на початку XX століть володарювала на оперних сценах світу. І скрізь, де виступала співачка, виконувала українські пісні, прославляючи свою Вітчизну.

Народилася Соломія Крушельницька 23 вересня 1872 року в селі Білявинці, нині Бучацького району Тернопільської

області. Її батько — священик, хоровий диригент, громадський діяч Амвросій Крушельницький (1841–1902) походить із села Озеряни, що теж на Бучаччині. Закінчив Бучацьку гімназію та Львівську духовну семінарію. Служив парохом у селах Озеряни, Сороки, Білявинці, Петликівці, Осівці (всі нині — Бучацького району), в Тисові біля Болехова (тепер — Івано-Франківської області), де провадив хори, аматорські театри; грав на скрипці й фортепіано. Мати співачки Теодора Савчинська (1844–1908) — уродженка села Виспа біля Рогатина (нині — Івано-Франківської області), дочка священика і письменника Григорія Савчинського. Мала гарний голос, знала багато народних пісень. Обоє — і батько, і мати — всіляко сприяли інтелектуальному та музичному розвитку дітей.

Соломійці було шість років, коли сім'я переїхала в село Біла поблизу Тернополя, де отець Амвросій отримав парافیю. Він дружив із диригентами Йосифом Вітошинським та Євгеном Купчинським, іншими прогресивними діячами культури й освіти. Соломійка навчалася вдома приватно, потім у Тернопільській музичній школі «Товариства приятелів музики», у Львівській консерваторії (1891–1893; клас В. Висоцького). Була солісткою (лірико-драматичне сопрано) українського хору «Боян» (диригент Остап Нижанківський). Перший сольний виступ С. Крушельницької відбувся 28 лютого 1891 року. В 1892 р. вона отримала нагороду за виконання партій Леонори й Амелії з опер Дж. Верді «Трубадур» і «Бал-маскарад». 13 квітня 1892 р. на сцені театру Скарбка (нині — Львівський національний драматичний театр ім. М. Заньковецької) вперше виконала головну партію в ораторії Г. Генделя «Месія». У 1893 р. виступала на сцені Львівського оперного театру (опери «Фаворитка» Г. Доницетті, «Сільська честь» П. Масканьї). У 1893–1896 роках удосконалювала майстерність в Італії (м. Мілан), опанувала школу бельканто (професор Фауста Креспі). 1894 р. у Львівському оперному театрі Соломія виконувала головні партії в операх «Фауст» Ш. Гуно, «Африканка» Дж. Мейєрбера, «Страшний двір» С. Монюшка. 1895 р. у м. Відень (Австрія) вивчала партії в операх Р. Ва-

гнера. Співала на сценах провідних театрів світу, зокрема у Львові, Кракові (1895–1898), Одесі (1896–1897), Сантьяго (1897), Варшаві (1898–1902), Петербурзі (1901–1902, в італійській трупі за участю Маттіа Баттістіні, Енріко Карузо), Парижі («Гранд-опера», 1902), Неаполі (1903–1904), Римі (1904–1905), Мілані («Ла Скала», 1898, 1904, 1907, 1909, 1915, 1920), Каїрі (1904); гастролювала в Аргентині (1906–1911, 1913, з італійською трупю під керівництвом А. Тосканіні та Л. Муньйоне), Іспанії, Бразилії.

Виконувала оперні партії (понад 60): Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Татьяна, Ліза («Євгеній Онегін», «Пікова дама» П. Чайковського), Чо-Чо-Сан (Чіо-Чіо-Сан), Мімі (в операх Дж. Пуччіні «Мадам Баттерфляй», «Богема»), Саломея, Електра (в однойменних операх Р. Штрауса), провідні партії в операх Дж. Верді, Р. Вагнера, Дж. Бізе; також співала українські народні пісні, камерні твори українських і зарубіжних композиторів. На оперних сценах виступала з Олександром Мишугою, Модестом Менцинським, Маттіа Баттістіні, Енріко Карузо, Тітта Руффо, Федором Шаляпіним та ін. Записи на грамплатівки зроблено у Варшаві, Мілані, Чикаго. Світогляд С. Крушельницької формувався під впливом Івана Франка та Михайла Павлика, творча дружба пов'язувала її з Ольгою Кобилянською, Миколою Лисенком, Денисом Січинським, Василем Стефаніком та іншими діячами.

У 1920 р. С. Крушельницька залишила оперну сцену. Виступала з камерними концертами у Львові, Тернополі, Чернівцях та інших містах (1894–1923); здійснила концертне турне до Стрия, Перемишля й Нового Санча (1898). 1939 р. повернулася до Львова. У 1945–1952 рр. — професор вокалу Львівської консерваторії ім. М. Лисенка (нині — Львівська музична академія ім. М. Лисенка). Померла 16 листопада 1952 р. у Львові.

Талановитими були й інші діти Амвросія і Теодори Крушельницьких. Син Антон (1866–1895) — співак (бас), диригент, видавець, збирач фольклору. Навчався в гімназіях у Тернополі та Львові. Основи музичної грамоти і гри на фортепіано засвоїв від батька й диригента та композитора

Остана Нижанківського. Учасник артистично-концертних мандрівок студентів Галичиною та Буковиною, котрі очолював О. Нижанківський (1885, 1889). Співак хору львівського «Бояна» (1891–1893), його черговий диригент (1892–1893). Налезав у 1885–1886 рр. до редколегії видавництва «Бібліотека музикальна» у Львові (з О. Нижанківським, К. Студинським, Й. Партицьким). Вони здійснили близько 20 випусків творів М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, О. Нижанківського, М. Кумановського, Є. Купчинського, Т. Топольницького й інших авторів, у т. ч. «Вечорниці» П. Ніщинського та вперше — «Боже великий, єдиний» М. Лисенка. Опублікував чотири народні пісні та п'ять коломийок із мелодіями в 1–4 зошитах збірника «Русько-народні галицькі мелодії» П. Бажанського (1905–1912).

Осипа (1867–1958) й Олена (1870–1960) були учасниками тернопільських концертів 1880–1890-х рр.; Марія (1880–1971) — директор музичної школи; Володимир (1882–1938) — співак-аматор.

Емілія Крушельницька (в заміжжі — Стернюк; 1875–1965) — фольклорист, громадська діячка. Записувала коломийки, танцювальні приспівки, пісні інших жанрів. У с. Біла допомагала організовувати читальню «Просвіти» (збрала для неї бібліотеку), влаштовувала виставки української вишивки, брала участь у діяльності хорів. Чимала збірка коломийок, що їх Емілія записала у Білій, увійшла до видання Володимира Гнатюка «Етнографічний збірник» (Л., 1905–1907); упорядник високо оцінив її внесок у передмові до 1-го тому тритомника «Коломийки».

Наймолодша сестра Соломії, Ганна (1887–1965) — оперна і камерна співачка (мецо-сопрано). Закінчила музичну школу «Товариства приятелів музики» в Тернополі, Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові (клас вокалу О. Ясеницької, згодом — С. Козловської) та Міланську консерваторію (клас професора Д. Ларі). Деякий час працювала в Італії (Рим, Мілан, Віареджо), а головним чином — у Львові. Сценічну кар'єру розпочала студенткою Вищого музичного інституту як солістка хорів «Боян» і «Бандурист». Брала участь у ювілейному концерті з нагоди приїзду до Львова М. Лисенка (1903);

у Шевченківських вечорах (1904–1906) у містах Чернівці, Львів, Стрий (нині Львівської області), Заліщики. На оперній сцені виступала у Львові й Варшаві; солістка оперних театрів у містах Італії: Мілані (1912), Вероні (1913–1914), Венеції, Феррарі (1914), Реджо (1914–1916), Сассарі (1915), Анкорі та Римі (1916). У творчому доробку співачки — оперні партії: Наталка і Маруся («Наталка Полтавка» та «Чорноморці» М. Лисенка), Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Мімі («Богема» Дж. Пуччіні), Мікаела («Кармен» Ж. Бізе), Грис і Манон в однойменних операх П. Масканьї і Ж. Масне, Зіглінда й Єлизавета в операх Р. Вагнера «Валькірія» і «Тангейзер». Знаменита італійська фірма «Фонотипія» записала низку арій із класичних опер західноєвропейських композиторів у виконанні Ганни Крушельницької. Виступала зі сольними концертами в містах Прикарпаття. У концертному репертуарі — твори композиторів багатьох країн, романси та пісні В. Барвінського, М. Лисенка, С. Людкевича, О. Нижанківського, Д. Січинського, Я. Степового, П. Чайковського. У 1921–1922 рр. — педагог вокалу й фортепіано у Вищому музичному інституті (м. Львів), 1922–1925 — у Дрогобицькій музичній школі. До 1929 р. концертувала на Львівщині, зокрема з В. Барвінським як піаністом. Виконувала твори українських, італійських та інших композиторів, українські народні пісні й арії з опер. У 1939–1952 рр. проживала зі С. Крушельницькою у Львові.

Тернополяни свято шанують пам'ять про Соломію Крушельницьку. У 1963 році в селі Біла (нині — Тернопільського району) відкрито меморіальну дошку і музей-садибу Крушельницьких. Меморіальна кімната-музей діє у Білявинцях на Бучаччині. Було випущено марку і конверт, присвячені 125-річчю від дня народження С. Крушельницької (1990) та ювілейну монету (1997). Ім'ям Соломії Крушельницької названі Тернопільське музичне училище, а також спеціалізована музична школа у Львові та вулиця у Тернополі. Прижиттєвий портрет С. Крушельницької написала її племінниця, уродженка містечка Залізці (нині — Зборівського району Тернопільської області) художниця Ярослава Музика. Скульптурні портрети С. Крушельницької ство-

рили Л. Біганич, В. Власов, Є. Дзіндра, Я. Мотика, В. Одрехівський, Е. Мисько (Львів), О. Пасіка (Київ) та інші митці. У 1982 р. на Київській студії художніх кінофільмів ім. О. Довженка знято стрічку «Повернення Баттерфляй» (за мотивами роману В. Врублевської). На початку жовтня 1989 р. розпочав діяти музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької у Львові — як відділ Львівського літературно-меморіального музею І. Франка, а від 1995 р. — як самостійна державна установа. Розташований він на вулиці імені С. Крушельницької (від 1993 р.), у чотирьох кімнатах на другому поверсі, де співачка світової слави мешкала в 1939–1952 рр. зі своєю сестрою Ганною.

У 1995 р. відбулася прем'єра вистави «Соломія Крушельницька» (автори драми — Б. Мельничук, І. Ляховський) у Тернопільському (нині академічному) обласному драматичному театрі ім. Т. Шевченка; музично-літературне дійство «Соломія Крушельницька» за мотивами п'єси цих самих авторів від грудня 2012 року показують у Тернопільській обласній філармонії. 1986 р. у Тернополі започатковано обласний музичний конкурс на здобуття премії ім. С. Крушельницької, 2008 р. — обласну премію в галузі музичного мистецтва ім. С. Крушельницької.

22 серпня 2010 року в центральному сквері Тернополя відкрито пам'ятник Соломії Крушельницькій. Участь в урочистостях узяли очільники міста й області, внучатий племінник С. Крушельницької, Герой України, композитор Мирослав Скорик (м. Львів), тисячі тернополян і гостей міста. Співачка постала у бронзі на повний зріст, це перший такий монумент у світі. Скульптори монумента — Володимир Стасюк (м. Рівне) і брати Володимир й Андрій Сухорські (м. Львів). До збору коштів на виготовлення пам'ятника особливо долучилася голова благодійного фонду «Соломія», засновник (1997 р.) і шеф-редактор газети «Соломія», музикознавець та громадська діячка Марта Подкович (м. Тернопіль).

Саме Соломії Крушельницькій був присвячений перший урок 1 вересня 2010 р. в школах Тернопільщини.